

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۲/۱۷
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۴/۰۱

فصل نامه علمی - پژوهشی مشرق موعود
سال دهم، شماره ۳۹، پاییز ۱۳۹۵

بررسی تطبیقی مفهوم و مصادیق آرزو، بین «متون دینی با تأکید بر ادعیه و زیارات مهدوی» و «فرضیه جذب»

جواد اسحاقیان دُرچه^۱

چکیده

مفهوم آرزو و مفاهیم وابسته به آن - مانند امل، رغبت، تمنا و ... - در متون اسلامی از جمله ادعیه و زیارات، مورد توجه و توصیف قرار گرفته است. برخی از اوصاف و تطبیقاتی که درباره مفهوم امل در ادعیه و زیارات مهدوی آمده اند عبارت اند از وصال معنوی و ارتباط قلبی با امام عصر علیه السلام، درک دوران ظهور و بهره‌مندی از ایشان، تحقق آمال امام زمان علیه السلام و دیگر معصومان علیهم السلام در دنیا و آخرت، رسیدن مؤمنان و منتظران به آرزوهای ایمانی خود و
نوع و مصادیق آمال و آرزوها و رغبت‌های مورد اهتمام در ادعیه، افزون بر آن‌که فوق رغبت اولیه انسان است، فراهم‌کننده خواسته‌ها و امیال دیگر دنیوی و اخروی نیز هست که در پناه ظهور و فرج اهل بیت علیهم السلام واقع می‌شود. از سوی دیگر، در برخی فرضیه‌های مطرح شده منتسب به علوم روان‌شناسی در دهه‌های اخیر، تمرکز ذهنی بر آرزوها و دستور به طبیعت و حرکت جهان به سمت تحقق این آمال به عنوان یک قانون به شمار آمده است. برخی از روان‌شناسان مسلمان و مبلغان این فرضیه‌ها در داخل کشور نیز با تمسک به آیات و روایات، مفهومی خاص از آرزوهای دینی و چگونگی تحقق آن عنوان می‌کنند.

۱. دانش‌آموخته سطح چهار حوزه علمیه قم و دکتری مدرسی معارف اسلامی (saamerra@yahoo.com)

با بررسی تطبیقی این دو دیدگاه، نکاتی مثبت و مشترک همچون مثبت اندیشی و اعتماد به نفس و نیز تکیه بر قوانین الهی در طبیعت یافت می‌شود. از سوی دیگر، نقاط افتراقی مانند عدم جامعیت در این فرضیه، تعارض آرزوها، سودمحوری و دنیاگرایی و فراهم نشدن زمینه‌های لازم برای تحقق آرزوها، توجه نکردن به جامعه آرمانی و آرزوهای تحت لوای انسان کامل و ... نیز روشن می‌گردد که از اشکالات تئوری جذب، ناشی می‌شوند.

واژگان کلیدی

ادعیه، زیارات، فرضیه جذب، مهدویت، آرزو، آمال، بررسی تطبیقی.

مقدمه: مفهوم شناسی

۱. فرضیه راز (و جذب)

فرضیه یا تئوری جذب توسط برخی از سخنرانان و روان‌شناسان و نیز نویسندگان مطرح شده است و گاهی به عنوان قانون جذب چنین معرفی می‌شود: «عمل تجسم، تو را به هرچه بخواهی متصل می‌کند. تجسم خواسته‌ات نیروی مغناطیسی ایجاد می‌کند و این نیرو، خواسته‌ات را به سوی تو جذب می‌نماید» (برن، ۱۳۸۷: ۶۸).

این اشخاص این تئوری را مانند قانون جاذبه دانسته‌اند که خواسته‌ها و آرزوها را به سمت انسان جذب می‌کند.^۱

گام‌هایی برای تحقق این گونه آرزوها نیز مبتنی بر این تئوری مطرح می‌شود که شامل سه مرحله اصلی است: نخست فرمان دادن به دنیا؛ دوم، باور داشتن به این که به خواسته‌ات می‌رسی؛ سوم تجسم و احساس این که به خواسته‌ات رسیده‌ای.^۲

۲. ادعیه و زیارات

دعا به معنای درخواست شخص پایین از فرد دارای مقام بالاتر با حالت خضوع و خشوع است (حلی، بی تا: ۹).^۳

دعا از ماده «دعو» نیز به این معنا آمده است^۴ (واسطی زبیری، ۱۴۱۴: ج ۱۹، ۴۰۵). به طور کلی در موضوعات دینی و عبادی، دعا درخواست متواضعانه از خداوند متعال برای

۱. مستند راز موسوم به فیلم راز: <https://www.youtube.com/watch?v=WCKFoWMhLPE>

۲. آزمندیان، ۱۳۸۸: فیلم کلاس: <https://www.youtube.com/watch?v=eryBVzB56Pc>

۳. الدعاء طلب الدانی للفعل من الأعلى علی جهة الخضوع والاستکانة.

۴. الرغبة إلى الله تعالی فیما عنده من الخیر و الابتهاال إليه بالسؤال.

رسیدن به خیر و نیکی است.

«زیارت» در لغت به معنای قصد و توجه به زیارت شونده (طریحی، ۱۴۰۳: ج ۳، ۳۱۹) و به ملاقات او رفتن است (راغب اصفهانی، ۱۳۸۴: ۳۸۶-۳۸۷). «زائر» اسم فاعل زیارت، به معنای زیارت کننده، و «مَزور» اسم مفعول و به معنای زیارت شونده است. تعابیر دیگری نیز برای مفهوم زیارت آمده است (ابن فارس، بی تا، ج ۳، ۳۶).^۱

در اصطلاح، زیارت به معنای قصد و توجه زیارت شونده همراه با اکرام و تعظیم و انس با اوست (طریحی، ۱۴۰۳: ج ۶، ۳۲۰). در فرهنگ دینی، «زیارت» به معنای حاضر شدن بر قبور پیامبران و امامان علیهم السلام و بزرگان دینی همراه با اکرام و تجلیل آن‌ها و رعایت آداب خاص است.

۳. مهدویت، ادعیه و زیارات مهدوی

مهدویت عمومی شامل مهدی علیه السلام و موضوعات مرتبط با آن حضرت است. مهدویت از لحاظ لغوی، مصدر جعلی یا ساختگی است که پس از افزودن تاء تأنیث به اسمی که یای نسبت به آن اضافه شده، ساخته می‌شود.^۲ اسم اصلی که می‌تواند اسم فاعل، اسم مفعول یا هر اسم دیگری باشد در معنای مصدر ساختگی، اثرگذار است و معنای مصدری آن را به سوی خود معطوف می‌کند. بنابراین مهدویت از لحاظ لغوی، به معنای مهدی بودن است و چون مهدی اسم مفعول است و معنای هدایت شده را می‌دهد، مهدویت به معنای رهیافته بودن خواهد بود.

ادعیه و زیارات مهدوی، متونی هستند که در آن‌ها مطالب مربوط به مهدویت وجود دارد؛ مانند توصیف اوصاف و القاب حضرت ولی عصر علیه السلام، اهداف و برنامه‌های ایشان در دوران ظهور، وظایف منتظران و ...

البته بحث در این جا اعم از دعا و زیارت‌هایی است که از سوی خود امام زمان علیه السلام نقل شده باشد یا از سوی نایبان خاص با استناد به حضرت بیان گردیده یا آن که دیگر ائمه علیهم السلام درباره آن بزرگوار بیان فرموده باشند؛ دعا و زیارت‌های متعددی در این موضوع قرار می‌گیرند که برخی از

۱. زیارت، دیدار کردن با قصد راگویند که در ریشه این مفهوم میل و گرایش نهفته است، گویی زیارت کننده از دیگران روی گردانده و به سوی زیارت شونده تمایل و قصد کرده است.

۲. مهدویت [مَ دَ وِ یَ] (ع مص جعلی، إمص) مهدی (امام منتظر) بودن. طبق معتقدات مذهب شیعه امامی و نیز برطبق روایات بسیاری که در کتاب‌های اهل سنت و جماعت آمده است، در آخرالزمان مهدی از آل محمد ظهور خواهد کرد. در میان احادیث نبوی، این حدیث دیده می‌شود (دهخدا، ۱۳۷۲: ذیل واژه مهدویت).

معین نیز گفته است: [مَ دَ یَ] (ع . مهدویة [مص جع .) وضع یا کیفیت مهدی (امام منتظر) بودن. (معین، ۱۳۷۶: ذیل واژه مهدویت).

موارد شاخص آن عبارت‌اند از: دعای ندبه، عهد، افتتاح، ادعیه صحیفه سجادیه و زیارت‌هایی مانند آل یاسین، ناحیه مقدسه و ... (محمدی ری شهری، ۱۳۹۳: ج ۱۰، ۷۱ - ۲۳۰؛ خادمی شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۹۷-۲۳۵).

۴. بررسی تطبیقی

منظور از این نوع مطالعات و پژوهش‌ها آن است که یک موضوع مانند مفهوم آرزو از دیدگاه دو مکتب یا مکاتب گوناگون واکاوی شود و دیدگاه عمومی آن‌ها درباره آن مفهوم بررسی گردد. سپس مشابهت و نقاط افتراق روشن‌شده و در انتها، تحلیلی بر اساس این قیاس ارائه گردد. در این پژوهش نیز مفهوم و مصادیق مهم مربوط به آرزو و واژه‌های مترادف آن از دید متون اسلامی و به‌ویژه ادعیه و زیارات مهدوی بیان می‌شود و پس از بررسی دیدگاه‌های برخی نویسندگان و گویندگان غربی و ایرانی - که به فرضیه راز و جذب معتقدند - این تطبیق در نتیجه‌گیری جمع‌بندی می‌گردد.

طرح مسئله

همان‌گونه که در مفاهیم ذکر شد، از تئوری جذب، تعریف‌های متفاوتی ارائه شده است. برای مثال، گفته می‌شود: هر چیز را در ذهن مجسم کنی، آن را در دست‌هایت خواهی داشت (برن، ۱۳۸۷: ۲۲). این که اگر انسان به دنیا فرمان دهد و باور کند به خواسته‌اش رسیده است، تنها با همین تصورات ذهنی می‌تواند احساس کند و مطمئن باشد که به خواسته‌هایش رسیده است (همو: ۵۷-۶۴)؛ یعنی دیگر باور کند که حتماً به خواسته‌اش خواهد رسید و در این باره تردید نداشته باشد. البته در طول تاریخ، با استفاده از نیروهای شیطانی و سحر و ... گروه‌ها و جریان‌های دیگری نیز وجود داشته‌اند^۱ که سعی کرده‌اند خواسته‌ها و اهداف انسان را از راه امور غیرعادی محقق کنند.

با تبیین تفاسیر و تعابیر مختلف موجود درباره آرزوها و و چگونگی تحقق آن‌ها که از سوی نویسندگان و مبلغان تئوری راز و جذب عنوان شده‌اند و نیز مهم‌ترین مباحثی که در مفهوم آرزو و مترادفات آن در متون دینی وجود دارد، می‌توان نگاهی تطبیقی انجام داد و مشترکات و افتراقات را از این مقایسه به دست آورد. مباحث مربوط به آرزوهای ایمانی، آرمان‌های ولایی، آمال مربوط به انسان کامل، ولایت تکوینی و تحقق ظهور در این تحقیق مورد تأکید است.

۱. مانند جریان جادوگری گروهی از جن که در آیه ۱۰۲ سوره بقره آمده است.

آرزوهای مثبت در متون اسلامی

اگر آرزوها متوجه ارزش‌های والای انسانی باشد یا جنبه مردمی و اجتماعی پیدا کند و در مسیر تکامل و پیشرفت واقعی انسان‌ها و درجات کمال قرار گیرد و انسان را به تلاش و کوشش بیشتر در این راه‌ها وادارد، بی‌گمان هر قدر طولانی بوده باشد، نه تنها نشانه پستی نیست، بلکه نشانه کمال انسان است. آرزوهای صادق و مثبت و سازنده باعث می‌شود زندگی انسان نشاط و معنویت بیشتری بیابد. در قرآن مجید نیز به این نکته اشاره شده است:

﴿الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمَلًا﴾

(کهف: ۴۶)

مال و فرزندان، زیور حیات دنیاست و باقیات الصالحات (ارزش‌های پایدار و شایسته) نزد پروردگارت ثوابش بهتر و امیدبخش‌تر است.

در روایات اسلامی نیز بحث آرزوهای مثبت و سازنده دیده می‌شود؛ از جمله در حدیثی از امام صادق علیه السلام می‌خوانیم:

﴿إِنَّ الْعَبْدَ الْمُؤْمِنَ الْفَقِيرَ لَيَقُولُ يَا رَبِّ ارْزُقْنِي حَتَّى أَفْعَلَ كَذَا وَكَذَا مِنَ الْبِرِّ وَوَجْهِ الْخَيْرِ فَإِذَا عَلِمَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ ذَلِكَ مِنْهُ بِصَدَقِ نِيَّةٍ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ مَا يَكْتُبُ لَهُ لَوْ عَمِلَهُ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ كَرِيمٌ﴾؛ (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۸، ۲۶۱)

گاهی بنده مؤمن تهی دست می‌گوید: خداوندا! به من روزی عطا کن که فلان کار خیر و نیک را به جا آورم. هرگاه خداوند در او صدق نیت بداند [نه این که این آرزو پوششی برای رسیدن به هوی و هوس‌ها باشد] تمام اجر و پاداشی را که در صورت رسیدن به این آرزو و انجام آن کارهای خیر استحقاق پیدا می‌کند، برای او نوشته می‌شود [هرچند هیچ‌یک را انجام نداده باشد] رحمت خداوند گسترده و کرمش بی‌پایان است.

اصولاً همت انسان به اندازه آرزوهای مثبت اوست؛ هر قدر دامنه آن‌ها گسترده‌تر باشد، همت او والاتر است و جالب این که از روایات اسلامی نیز به خوبی استفاده می‌شود که خداوند به مقدار این آرزوها به افراد با ایمان، اجر و پاداش می‌دهد؛ چرا که نشانه آمادگی روح و جسم آن‌ها برای انجام هرچه بیشتر اعمال صالح است. حتی از روایات استفاده می‌شود که اگر انسان آرزوی خوبی برای رضای خدا داشته باشد، از دنیا بیرون نمی‌رود، مگر این که خداوند او را به آرزویش می‌رساند. در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم می‌خوانیم:

مَنْ تَمَنَّى شَيْئاً وَهُوَ لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ رِضَى لَمْ يَخْرُجْ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يُعْطَاهُ؛ (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۸، ۲۶۱)

کسی که آرزوی چیزی کند، در حالی که رضای خداوند متعال در آن باشد، از دنیا خارج نمی‌شود، مگر این که به خواسته خود می‌رسد.

البته ممکن است در مواردی مصالحی ایجاب کند که انسان به آرزویش نرسد؛ چرا که اگر برسد، آثار بدی مانند غرور، غفلت، عشق به دنیا و مانند آن در او ایجاد می‌شود. خداوند با الطاف خفیه‌اش او را از وصول به آرزویش باز می‌دارد. این بحث را با اشاره به نکته دیگری پایان می‌دهیم و آن این که آرزوهای سازنده و بلند، انسان را به سازندگی خویش دعوت می‌کند و سبب تکامل و ترقی روحی او می‌شود.

آرزوی بی‌مبنا در منابع اسلامی

امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌فرماید:

اتَّقُوا خِدَاعَ الْأَمْوَالِ فَكَمْ مِنْ مُؤَمِّلٍ يَوْمَ لَمْ يَدْرِكْهُ وَبَانِي بِنَاءٍ لَمْ يَسْكُنْهُ وَجَامِعٍ مَالٍ لَمْ يَأْكُلْهُ؛
(آمدی، ۱۳۷۸: ۳۱۳)

از فریب آرزوها بپرهیزید؛ چه بسیار کسانی که آرزو داشتند روزی را [در آغوش ناز و نعمت بگذارند] و هرگز به آن نرسیدند؛ چه بسیار کسانی که خانه و قصری ساختند، ولی هرگز در آن ساکن نشدند و چه بسیار کسانی که اموال زیادی اندوختند، ولی هرگز از آن نخوردند.

روشن است که بهره‌مندی از نیروی تفکر و اندیشه در این دیدگاه، برای رسیدن به حقایق و اهداف متعالی نیست، بلکه این نوع اندیشه تنها ابزاری برای رسیدن به بیشترین خواسته‌های نفسانی است. تفکر یادشده بر پایه خرد جزئی انسان استوار است که بالاترین مرتبه کمال او در پرتو این اندیشه دستیابی به متاع ناچیز و محدود دنیوی به شمار می‌رود و برای تحقق این سطح از رشد، به عقل هم نیازی نیست؛ چرا که انسان با هدایت غریزی نیز می‌تواند به تحقق این سطح از آرزوها و آمالش برسد.

آثار آرزوی بی‌مبنا

در روایت آمده است:

مَنْ ظَالَ أَمَلُهُ سَاءَ عَمَلُهُ؛ (آمدی، ۱۳۷۸: ۳۱۳)

کسی که آرزویش دراز باشد عملش بد می‌شود.

وَمَنْ قَصُرَ أَمَلُهُ حَسَنَ عَمَلُهُ. (همو)

و کسی که آرزویش کوتاه باشد، عملش نیک خواهد بود.

خداوند به موسی علیه السلام فرمود:

يا مُوسى! لا تَطُولُ في الدُّنيا أَمَلَكَ فَيَقْسُو قَلْبَكَ وَالْقَاسِي القَلْبِ مِني بَعِيدٌ؛ (کلینی، ۱۴۰۱: ج ۲، ۳۲۹)
ای موسی! آرزوی خود را در دنیا طولانی نکن که قسی القلب خواهی شد و قسی القلب از من دور است.

شاخصه‌ها و مصادیق مهم آرزوی صحیح در ادعیه و زیارات مهدوی

۱. آرزوهای بنیادین

برخی از آرزوهای مطرح شده در ادعیه، زیربنای دیگر آرزوها و تأمین کننده آن‌ها به شمار می‌روند؛ مانند تحقق ظهور و وصال به امام زمان علیه السلام در جریان قیام مهدوی که این معنا در ادعیه نمایان است:

السَّلَامُ عَلَیکَ ایَّها المَقْدَمُ المَأْمُولُ؛ (ابن طاووس، ۱۴۱۶: ۲۲۳؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۵۳، ۱۷۳)
سلام بر تو ای مقدم و ای مورد آرزوی مشتاقان!

چنان‌که دعا برای فرج سفارش شده، به همراه این توضیح که به هنگام تحقق این امر، گشایش در کار خود مؤمنان نیز حاصل می‌شود (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۵۳، ۱۸۰).^۱

۲. آرزوی ایمانی

وقتی آرزوها با عنصر ایمان لحاظ شود، رویکرد متفاوتی به آن‌ها ایجاد می‌شود و مجموعه دنیا و آخرت در یک منظومه مورد توجه قرار می‌گیرد و در همین راستا مؤمنان، شخص ولی و حجت را آرزوی خود می‌دانند، چنان‌که در برخی ادعیه این مسئله بیان شده است^۲ (ابن طاووس، ۱۴۱۶: ۲۳۰؛ مجتهدی، ۱۳۸۸: ۷۵). بنابراین، مفهوم آرزوی ایمانی اساساً با معادل خود در برخی فرضیه‌ها مانند جذب، متفاوت است و در این جا مؤمنان امام را به عنوان شخص ولی و حجت آرزو می‌کنند، نه به دلیل صرف مقاصد و سود دنیوی که به وسیله وی در دوران ظهور حاصل می‌شود.

۳. جامعیت در آمال

همان گونه که در موارد پیشین گذشت، نگاه جامع در مفهوم آرزو مهم است. اکنون این

۱. قال المهدی علیه السلام: «أَكْتَبُوا الدُّعَاءَ بِتَعْجِيلِ الْفَرَجِ فَإِنَّ ذَلِكَ فَرَجُكُمْ».

۲. در دعای ندبه آمده است: بنفسی انت امنیة شائق یتمنی، من مؤمن و مؤمنة ذکرا فحنا؛ جانم فدای تو باد ای آرزوی مشتاقان و مورد تمناى هر مرد و زن اهل ایمان که به یاد تو ناله می‌زنند.

نکته را اضافه می‌کنیم که در لسان ادعیه، آمال انسان کامل مقدم است و تمام آرزوهای او مورد تمنای پیروان قرار دارد و روشن است که این امری معقول و منطقی به شمار می‌آید؛ زیرا خواسته‌ها و آمال دیگران هرچه باشد، از نظر اهمیت اولویت و ژرف‌نگری در درجات کمتر قرار می‌گیرد. از این رو در ادعیه نیز این نکته مورد اهتمام قرار گرفته و در دعای مربوط به امام زمان علیه السلام آمده است:

بَلِّغْهُ أَفْضَلَ مَا أَمَلَهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ؛ (ابن طاووس، ۱۳۷۱: ۳۰۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۹۴، ۷۸)
 او را به برترین آرزویش در دنیا و آخرت برسان که تو بر هر چیز توانایی.

۴. اولویت در آرزوها

از جمله نکات مهم آن است که از بین خواسته‌ها و امیدهای زندگی، به ویژه در آینده جهان، کدام یک دارای ویژگی‌هایی است که اولویت داشته باشد؟ طبیعتاً آرزوهایی که منافع بیشتر و بادوام‌تری دارند در این راستا قرار می‌گیرند. در برخی از ادعیه این مسئله مورد توجه قرار گرفته است:

اللَّهُمَّ اَنَا نَرْغِبُ اليك فِي دَوْلَةِ كَرِيمَةٍ، تَعَزَّبَهَا الْاِسْلَامُ وَاَهْلُهُ، وَتَذَلَّ بِهَا التَّفَاقُ وَاَهْلُهُ، وَتَجْعَلُنَا فِيهَا مِنَ الدَّعَاةِ اِلَى طَاعَتِكَ، وَالْقَادَةِ اِلَى سَبِيلِكَ، وَتَرْزُقُنَا بِهَا كِرَامَةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؛ (ابن طاووس، ۱۴۱۴: ۵۸)
 بارالها! ما از تو امید تحقق دولت گراندردت را داریم که اسلام و اهلش را به آن عزت بخشی و نفاق و اهل نفاق را با او ذلیل گردانی، و ما را در آن دولت حقه از دعوت‌کنندگان به طاعتت و پیشوایان راه هدایت قرار دهی.

نکته مهم در این فراز از دعا، این است که این آرزو با عمل و طاعت و نیز زمینه‌سازی برای توفیق رهبری و حرکت اجتماعی امام عصر علیه السلام توأم خوانده شده است و صرف تمنا و تخیل یک نقطه آرمانی بدون نقش‌آفرینی انسان‌ها نیست. از سوی دیگر، در ادامه همین دعا (همو: دعای افتتاح)، محدود نبودن آرزوهای معنوی و دینی را متذکر می‌شود و این که تحقق ظهور و رهبری امام زمان علیه السلام خود باعث تحقق آمال و آرزوها و حتی فراتر از رغبت انسانی است^۱ که این نکته برای مقایسه نوع آرزوهای مطرح شده در فرضیه جذب و قانون راز، بسیار مهم است.

۱. و انجح به طلبتنا، و انجز به مواعيدنا، و استجب به دعوتنا، و اعطنا به سؤلنا، و بلغنا به من الدنیا و الاخرة اماننا، و اعطنا به فوق رغبتنا.

۵. تعمیم در آرزوها

یکی از موارد قابل اشاره در متون زیارات مهدوی، آن است که نهایت و مرز خواسته‌ها چگونه مشخص می‌شود؟ این نکته از این جنبه اهمیت دارد که در فضای تئوری جذب هم تحقق عام آرزوها ادعا می‌شود. با توجه به متون دینی و به ویژه ادعیه، پیداست که همیشه بهترین، کامل‌ترین و بیشترین خواسته‌ها توسط انسان مؤمن درخواست می‌شود؛ مانند این عبارت:

اللهم اني اسألك خير ما سألك منه عبادك الصالحون و اعوذ بك مما استعاذ منه عبادك المخلصون.^۱ (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۸۷، ۳۸۰)

در برخی از زیارات مهدوی نیز بر این مسئله تأکید شده است:

اللهم لاتدع لي في هذا المشهد المعظم، والمحل المكرم، ذنبا الاغفرته، ... ولاأملا
الابلغته، ولادعاء الااجبته، ولامضيقا لآفرجتته؛ (ابن مشهدی، ۱۴۱۹: ۱۶۵؛ مجلسی، ۱۴۰۳:
ج ۱۰۱، ۳۲۸)

بارخدايا! در این شهادتگاه پر عظمت و مکان پر کرامت برایم گناهی را مگذار مگر آن که آن را ببخشی، ... و نه آرزویی را مگر این که آن را به تحقق رسانی، و نه دعا و نیایشی را مگر آن که آن را بپذیری، و نه تنگنایی را مگر آن که آن را بگشایی (بخشی از دعای امام عصر علیه السلام در روز عاشورا).

نکته قابل توجه آن است که این دعا در فضای بیان مصائب عاشورا بیان شده و امام عصر علیه السلام پس از ذکر حوادث و ظلم‌هایی که بر اهل بیت علیهم السلام وارد گردیده است بیان می‌کند که اجابت هر آرزو و دعایی را از خدا بخواهیم و گشایش تمام امور در فضای این زیارت را درخواست کنیم. گفتنی است در برخی تعبیر و تفاسیری که از متون دینی توسط مسلمانان قائل به فرضیه جذب مطرح می‌شود، آمده است که اساس تئوری جذب - که در قرآن تأیید شده - بر شادی است و هرگونه حزن و غم را خلاف این تئوری و مفاهیم قرآنی می‌دانند و تأکید دارند که برای تحقق آمال و خواسته‌ها، شادمانی محور قرار گیرد.^۲

مفهوم آرزو و چگونگی تحقق آن در قائلان به فرضیه جذب

از جمله نکات کلیدی راز، آن است که افکار ما، شبیه به خود - مثبت یا منفی - را جذب

۱. در این دعا که مربوط به قنوت عید فطر است خواسته‌ها در جنبه مثبت و حفظ شدن از جنبه‌های منفی در حد کمال مطرح شده است.

۲. فایل تصویری درس‌های سید حسین عباس‌منش با نام «قانون جذب در قرآن»: <http://www.aparat.com/v/542uv> و نیز پایگاه تحقیقاتی عباس‌منش: www.abasmanesh.com/fa.

می‌کند و این که با مدیریت ذهن می‌توان بر هستی و کائنات تسلط یافت و آن‌ها را وادار به ایجاد آرزوها کرد (برن، ۱۳۸۶: ۱۵-۱۶). بنابراین رسیدن به آرزوها بر اساس قانون راز، امری مطلق، قطعی و به سبب فرمانبرداری کائنات از آرزوهای انسان است.

در آثاری که درباره قانون راز وجود دارد، رسیدن به خواسته‌ها را مانند فرایند دستور دادن به چراغ غول خوانده‌اند و گفته می‌شود توجه داشته باشید علاءالدین است که آرزوهایش را مطرح می‌کند، آن‌گاه به عالم هستی با تمام عظمتش برخورد می‌کنید که همان غول است و غول همیشه یک حرف را می‌زند: فرمانبردارم ارباب (همو: ۶۶).

برخی از گویندگان و مبلغان این فرضیه‌ها نیز کوشیده‌اند با استنادات دینی، برای این مباحث، تأییداتی مطرح کنند؛ از جمله این که مجموعه این مباحث را بخشی از عقاید و عرفان اسلامی دانسته‌اند. به عنوان نمونه، نویسنده کتاب *تکنولوژی فکر* می‌نویسد:

این مباحث نوین - که به گونه‌ای عرفان مدرن‌اند - در واقع آمیزه‌ای از علم و تکنولوژی و مباحث اعتقادی و عرفانی به شمار می‌روند. (آزمندیان، ۱۳۸۸: ج ۱، ۱۱)

رسیدن به آرزوها طی فرایند خاص نیز از این دست عقاید است؛ بدین معنا که ضمیر ناخودآگاه، هر تخیل یا تصویر ذهنی را پردازش می‌کند و این‌گونه فرض کنید که باید مصداق آن تصویر را برای شما خلق نموده و به شما تحویل دهد. (همو: ۲۳)

توجه می‌خواهی... ای عزیز دل؟ او را بگو تا محقق شود، بخواه تا به تو بدهند... آری، آن‌جا که تو به سر می‌بری، مرکز ثقل همه قوانین عالم است؛ وجود مبارک توست که محور هر قانون و هر تبصره‌ای است. (همو: ج ۲، ۲۲۲ - ۲۲۳)

روشن است که در این دیدگاه، بهره‌برداری از نیروی تفکر و اندیشه در مسیر آرزوها، برای رسیدن به حقایق و اهداف متعالی نیست، بلکه این نوع اندیشه تنها ابزاری برای رسیدن به بیشترین خواسته‌های نفسانی به شمار می‌رود که بر پایه خرد جزئی انسان استوار است. بالاترین مرتبه کمال انسان در پرتو این اندیشه، دستیابی به متاع ناچیز و محدود دنیوی است و برای تحقق این سطح از رشد نه تنها به عرفان، بلکه به عقل هم نیازی نیست؛ چرا که انسان با هدایت غریزی نیز می‌تواند به تحقق این سطح از آرزوها و آمالش برسد (صادقی، ۱۳۹۱: ۳).

برخی دیگر محتاطانه از این فرضیه‌ها و نیز نقش خداوند و نوعی تلاش سخن گفته‌اند. در مصاحبه‌ای که در این باره با یکی از فعالان این بحث صورت گرفته، در مورد ماهیت قانون جذب و چگونگی تحقق آرزوها در آن آمده است:

وقتی با عمل به آموخته‌هایم در حوزه قانون جذب، دستاوردهای فوق‌العاده‌ای را در

مدت چند سال به دست آوردم، این موضوع باعث به وجود آمدن یک چالش بزرگ در من شد که اگر من از این قانون، نتایجی بزرگ را کسب کرده‌ام، پس قانون جذب باید نشانه‌های پرننگی در قرآن داشته باشد؛ زیرا قرآن کامل‌ترین کتاب آسمانی است که برای هدایت انسان فرستاده شده است. ... تمام قرآن بر پایه فرکانس و قانون جذب نوشته شده است و من به هر شخصی که بخواهد ثابت می‌کنم که قرآن یک کتاب کوانتومی است، نه یک کتاب معمولی. ... نیازی به اثبات قانون جذب نیست. ... یکی از مواردی که در قانون آفرینش توضیح داده می‌شود، این است که افراد حرف‌هایی را می‌شنوند که در فرکانس آن قرار دارند. ... من معتقدم قانون جذب می‌تواند شما را به خواسته‌هایتان برساند، اما نه به این صورت که در کنج خانه بنشینیم و دائماً تفکر کنیم که یک کیسه پول از آسمان برای ما به پایین بیفتد. قانون همیشه از راه منطقی و طبیعی ما را به خواسته‌هایمان می‌رساند. اصلاً معجزه‌ای در جهان اتفاق نمی‌افتد، بلکه همه چیز بر طبق قوانین طبیعی (الهی) است. ... افرادی که در دوره‌های من شرکت کرده‌اند، شاهدی بر این ادعا هستند که هر کسی به شکل صحیح از این قانون استفاده کند، می‌تواند یک زندگی رؤیایی برای خودش ایجاد نماید.^۱

بدین صورت ادعا می‌شود که هر شخص با باور به این مسائل، به آرزوهای خود رسیده است.

مؤلفه‌های مفهوم آرزو در فرضیه جذب

۱. تخیل در مفهوم آرزو

برنامه‌ریزی و مدیریت، مقوله‌ای است که انسان در عرصه زندگی از آن برای رسیدن به اهداف خود استفاده می‌کند. هر کس در طول زندگی خود با مسائل و مشکلاتی روبه‌روست؛ مثلاً یک دانشجو با مسائلی از این قبیل مواجه است: چگونه درس بخوانم؟ در زندگی با چه کسانی معاشرت داشته باشم؟ چه مطالعات و تحقیقاتی داشته باشم که به موفقیت تحصیلی برسم؟ اوقات فراغت را چگونه سپری کنم؟

برنامه‌ریزی و مدیریت، اهداف را روشن‌تر و قابل دسترس‌تر می‌سازد، به طوری که هیچ کس بر حسب تصادف به هدف خود نمی‌رسد، بلکه با برنامه‌ریزی به سمت تحول و دگرگونی مثبت و مفید پیش می‌رود و انتخاب‌هایش را عاقلانه‌تر می‌کند که سرانجام به مقصد برسد.

۱. <http://www.niksalehi.com/newspaper/view/066285.php>: گروه تحقیقاتی عباس منش در مصاحبه با وی.

برنامه‌ریزی و مدیریت، روندی فعال و پویا در جهت هدفیابی و کامروایی است. در فرضیه جذب، آن چه «شاه‌کلید» به شمار می‌آید، تمرکز و تجسم مطلوب است، نه اقدام عملی و برنامه‌ریزی و مشورت؛ انرژی‌ها نه در میدان عمل، بلکه در کنج خلوت به کار گرفته می‌شوند؛ عرصه عمل و تلاش جای خود را به گوشه‌نشینی و انزوا می‌دهد؛ فکرگرایی و خیال‌پردازی جایگزین ارتباط منطقی با دنیای خارج می‌شود و عملیاتی کردن طرح‌ها و ایده‌ها جای خود را به «نگریستن آمال» می‌دهد.

۲. نفی هرگونه دغدغه و مسئولیت اجتماعی و ایده، «مخالفت نکردن با امور منفی» است

در این تئوری «حمایت از صلح، نه مخالفت با جنگ» به بهانه ائتلاف انرژی به یک راهبرد اساسی تبدیل می‌شود و این که زندگی باید با تفکرات مثبت اداره شود، نه تفکرات منفی. از این رو توصیه می‌کنند به جای این‌که علیه تروریسم و جنگ اعلام انزجار کنید، از طرفداران صلح باشید. اگر شما علیه چیزی باشید و با آن دشمنی کنید، نفاق و اختلاف در ضمیر شما نقش خواهد بست. علیه هرچه بایستید، همان چیز علیه شما خواهد ایستاد. در عوض با ابراز انزجار نسبت به مواد مخدر و مبارزه علیه آن، کودکان را در انتخاب راه صحیح زندگی یاری دهید.^۱

شعار فوق خواسته یا ناخواسته در خدمت آمال و نقشه‌های متجاوزان و جنگ‌طلبان و نظام سلطه جهانی است و بیش از همه، آن‌ها از آن سود خواهند برد و به خوبی انسان‌های معنویت‌گرا را ظلم‌پذیر و بسترساز تداوم بی‌عدالتی موجود خواهد نمود.

روشن است ثمره معنویت فردگرا و نگرش تک‌بعدی به پاره‌ای از ابعاد روح، در این فرضیه، تهی شدن از رسالت اجتماعی خواهد بود. این ایده که «بر ضد هیچ چیز جبهه‌گیری نکنید» دست تبهکاران را در چپاول و ظلم بازتر خواهد کرد و زمینه نظام سلطه جهانی موسوم به «دهکده جهانی» را فراهم خواهد آورد.

۳. مبانی معرفتی مبتنی بر تلقین و احساس

قائلان به فرضیه راز، دلایل تجربی ارائه نمی‌کنند؛ بلکه با تکیه بر شادی، امید و اعتماد به نفس، مطالب خود را واقعی و تحقق یافته جلوه می‌دهند. استدلال مسلمانان داخل کشور نیز دسته‌ای از آیات متشابه و روایات عام است که تفاسیری گوناگون دارد.

۱. فیلم راز.

نقد مستندات در اثبات مفهوم آرزو در قانون جذب

۱. تفسیر به رأی از متون دینی در قائلان مسلمان به فرضیه جذب

فرضیه جذب، دلایلی از علوم مختلف ارائه شده است و در برخی ابعاد آن می‌توان نمونه‌های مشابه را در متون دینی یافت^۱ و فوایدی مانند اعتماد به نفس و تسکین آلام و دردهای روانی را مشاهده کرد. اما برخی سخنرانان و نویسندگان داخلی که خواسته‌اند قانون راز یا جذب را بومی کنند، آیاتی از قرآن را مورد استناد قرار داده‌اند و از آن جا که این آیات نیز به نوعی به بحث انسان کامل و ولایت تکوینی مرتبط است، باید مورد توجه قرار گیرند. در این جا به نمونه‌هایی اشاره می‌کنیم که اشکالات واقع شده در نوع تفسیر آن‌ها روشن شود.

از جمله آن آیات، آیه ۱۴ سوره مؤمنون است که به طور مشخص، بخشی از آیه را مورد استفاده قرار داده‌اند: ^۲ «فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ». و تفسیر آن این است که خداوند به سبب این قدرت فوق‌العاده موجود در ذهن انسان، خود را تحسین کرده است و کسانی که از این قدرت غافل‌اند را مصداق عبارت کریمه قرآن (اعراف: ۱۷۹) می‌دانند که فرموده است: «وَأُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ» (شریفی دوست، ۱۳۹۰: ۱۱).

ملاحظات

۱. ابتدا باید دانست که آیه ۱۴ مؤمنون با توضیح مراحل خلقت جسمی انسان آغاز می‌شود:

«مَّمْ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعُلُقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ»؛

آن‌گاه نطفه را علقه و علقه را گوشت پاره و آن گوشت را استخوان و سپس استخوان را با گوشت پوشانیدیم پس از آن [با دمیدن روح پاک مجرد] خلقتی دیگر انشاء نمودیم، آفرین بر قدرت کامل بهترین آفریننده.^۳

چنان‌که از ظاهر آیه روشن است، علت تبریک و تکریمی که از انسان می‌شود، دمیدن روح در انسان است و این روح الهی است که او را متمایز می‌کند؛ وگرنه مراحل جسمی که در ابتدای آیه گفته شده، در حیوانات نیز مشترک است. بر اساس گفتار مفسران، «ف» در «فتبارک الله»، تفریع

۱. مانند روایاتی که انسان را به تصور صحیح فرامی‌خواند. امام صادق علیه السلام فرمود: «آن چه را از دنیا خواسته‌ای و به آن نرسیده‌ای طوری فرض کن که گویا هرگز به ذهنت خطور نکرده است» (مجلسی، ۱۴۰۴: ج ۷۸، ۱۱۱).

۲. گروهی مانند آزمندیان، حلت و نیز فرهنگ، حورایی، ایده جذب را ترویج می‌کنند و از این آیه و آیات دیگر و برخی روایات استفاده کرده‌اند.

۳. ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای.

بر جمله اخیر است: «ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ» یعنی همین خلقت دیگر است که باعث تحسین شده است و آن قدر با عظمت است که به صراحت نیامده، بلکه با عنوان «آخر» و مبهم آمده است.^۱

حال سؤال اول آن است که آیا منظور افرادی که این آیه را منطبق بر قانون جذب می‌دانند، قدرت و عظمت روح انسان است؟ ظاهراً چنین نیست؛ چون در آن صورت می‌توانستند، به صراحت از روح نام ببرند و از آیات دیگر هم که درباره روح است استفاده کنند؛ ضمن آن که در قرآن، روح از امر پروردگار شمرده شده است و مباحثی گسترده دارد.^۲ از سوی دیگر، برای رشد و تعالی روحی، باید از مسیر مشخص شریعت بهره برد و تلاش و همت صاحب روح را نیز می‌طلبید و آیات و روایات فراوانی که انسان را به مجاهده و تقوا و نیز تلاش‌های اجتماعی و سیاسی و عمل صالح فرا می‌خواند، با این مطلب سازگار نیست که بگوییم با صرف تصور و خیال، انسان به دنبال خواسته‌های خود باشد.^۳

۱. درس تفسیر آیت الله جوادی آملی، ۱۳۸۷/۲/۲۹.

۲. «قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي» (اسراء: ۸۵). درباره ماهیت روح و انواع آن، مطالبی را می‌توان از روایات به دست آورد؛ از جمله این روایت: «عن ابی بصیر عن احد هما عليه السلام قال سألته عن قوله: «وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ...» قال: أتتني هي في الدوابِّ والناس. قلت: وما هي؟ قال: هي من الملكوت من القدرة» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۶۱، ۴۲). در این روایت، روح از سنخ ملکوت و قدرت الهی خوانده شده است.

نکته مهم این است که براساس روایات، انبیا و اولیای الهی هر کدام دارای چند نوع از روح هستند. به عنوان نمونه، روایتی از *تحف العقول* (ص ۱۳۳) نقل می‌کنیم: «فی قوله تعالی: «و السابِقون السابِقون، اولنک المقربون...» فانهم انبیاء مرسلون و غیر مرسلین، جعل الله فیهم خمسة ارواح: روح القدس و روح الايمان و روح القوة و روح الشهوة و روح البدن». از امام صادق عليه السلام نیز روایتی آمده است که براساس آن، اولیای الهی حتی از روح شهوت هم در میل به اطاعت الهی بهره می‌برند: «و ایدهم بروح الشهوة فيه اشتبهوا طاعة الله و كرهوا معصية» (کلینی، ۱۳۶۳: ج ۱، ۲۷۲ - ۲۷۳).

در روایت دیگر از امام باقر عليه السلام بر این نکته تأکید می‌شود که انبیاء و اوصیاء با روح القدس از عوامل مختلف آگاه می‌شوند و بر آنها تسلط دارند: «إن فی الانبیاء و الاوصیاء خمسة ارواح، روح القدس و روح الايمان و روح الحیوة و... فبروح القدس عرفوا ما تحت العرش الی ما تحت الثری... ان هذه الاربعة ارواح یصیبها الحدیثان الارواح القدس فانها لاتلهو و لاتعلب» (همو: ۲۷۲). همان‌طور که از این روایت برمی‌آید، آن روحی که دچار غفلت و آلودگی‌های مادی نمی‌شود روح القدس است و همان روح باعث دسترسی و تسلط اولیای بر عالم می‌شود.

همچنین در روایتی دیگر، حالات مختلفی برای روح بیان شده است: «إن للجسم ستة احوال: الصحة و المرض و... و كذلك الروح، فحیثها علمها و موثها جهلها و مرضها شكها و صحتها یقینها و نومها غفلتها و یقظتها حفظها» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۶۱، ۴۰). براساس این روایت و روایات مشابه، روح در حالت علم و ایمان و اطاعت و عبادت است که قدرت می‌یابد و قدرت و حیات واقعی دارد. این مطلب برای آن ذکر شد که می‌بینیم آن چه در کلام‌ها و روش‌های مربوط به فرضیه جذب و قدرت ذهن و جریان‌ات شبه عرفانی مشاهده می‌شود، بردن افراد به تخیل و تلقین و گاهی حالت تخدیر و دور شدن از واقعیت‌های زندگی و... است. بنابراین نمی‌توان از این راه‌ها به مسیر قدرت معنوی روح دست یافت؛ صرف نظر از این که آن توسعه علمی و قدرت روحی مطلق که در اولیای الهی دیده می‌شود خاص آن‌هاست و دیگران به آن دسترسی ندارند.

۳. «وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى * وَأَنْ سَعْيُهُ سَوْفَ يُرَى»، و برای انسان بهره‌ای جز سعی و کوشش او نیست و به زودی

۲. اگر ادعا شود این حالتِ خلاقیتِ ذهن و تأثیرگذاریِ ذهنی بر جهان، حالتِ عمومیت دارد، می‌گوییم این ادعا با واقعیتِ خارجی سازگار نیست و در این جهان - که حاصلِ زندگی انسان‌ها به صورتِ ملموس و تجربه شده وجود دارد - افراد به بسیاری از خواسته‌ها نمی‌رسند و خواسته‌های آن‌ها نیز در تضاد است و امکان تحققِ خواسته‌های متضاد و متزاحم وجود ندارد. اگر هم منظور آن است که انسان‌های خاص و متکامل به این موقعیت می‌رسند، می‌توان وجود ولایتِ تکوینی در معصومین را تصور کرد که در این بخش مدّ نظر قرار گیرد، اما ماهیتِ ولایتِ تکوینی با قانون جذب متفاوت است. در این آیه هم اگر مقام انسان کامل و خلیفه‌اللهی مدنظر قرار گرفته باشد، کلام مدعی با توجیهاتی قابل دفاع است، ولی این قابلیت در اختیار همگان و قابل درک و تفویض به عموم انسان‌ها نیست؛ در حالی که مدافعان قانون راز گفته‌اند: «حکمرانان و بزرگان، این راز را می‌دانستند و تلاش کردند مردم آن را نفهمند؛ چون در آن صورت همه می‌خواستند از آن استفاده کنند. اما بزرگان این راز را مخفی داشتند».^۱ چنان‌که گفته شد، این در حالی است که در آیه آمده است این خلقت، خلقتِ آخر است و خداوند، خود را به دلیل آن تحسین فرموده، در حالی که اگر مانند قوانین کشف نشده مادی قابل دسترسی بشر بود - که بنابر ادعای مدعیان، در حال کشف است - دیگر جایگاه تمجید این چنینی نداشت.

۲. دو نکته تکمیلی در نقد کلی مدعیان مربوط به قدرت ذهن و جذب^۲

الف) آن چه در آیه ۱۴ سوره مؤمنون مورد تحسین قرار گرفته است، در برخی آیات دیگر نیز عاملی برای دستور خداوند بر سجده به انسان و عرضه امانت الهی (خلافت الهی) بر او به شمار می‌آید؛^۳ در صورتی که حتی اگر فرض کنیم افرادی با استفاده از قانون جذب به مراحل خاص

تلاش او دیده می‌شود (نجم: ۳۹ - ۴۰).

«إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ * إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ؛ انسان‌ها همه در زیان هستند، مگر کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند و یکدیگر را به حق سفارش کردند و همدیگر را به استقامت توصیه کردند (عصر: ۲ - ۳).

۱. قسمتی از فیلم مستند راز. این فیلم چندین بار از شبکه چهارم صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران پخش شده و در آرشیو آن وجود دارد و البته قابل دانلود از سایت‌های مختلف است:

<http://www.Tebyan.net/index.apx?pid=77644>.
www.Njavan.Ir/forumm/showthread.Php=238689.

۲. علت ذکر این نکته آن است که این مدعیان و گروه‌های مشابه، خواسته یا ناخواسته در برابر ولایت تکوینی ائمه و جایگاه خاص حجت و واسطه فیض الهی، رقیب یا جایگزینی قرار می‌دهند که باعث می‌شود تصور شود انسان‌ها همگی خود می‌توانند از راه عملی به دستورات مدعیان به اهداف مادی و معنوی خود برسند و جایگاه امام در این جا فراموش می‌شود و این انحراف با سوء تفسیر آیات قرآن انجام می‌گردد.

۳. «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَالِقٌ بَشَرًا مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ * فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

رسیده‌اند، بر اساس مستندات و فیلم‌هایی که برای قانون راز می‌آورند، غایت کار آن‌ها، رسیدن به ثروت و مقام و موقعیت‌های مادی ویژه است و مسلماً چنین امکاناتی را ظالمان و مستکبران - امثال فرعون، قارون، نمرود - در طول تاریخ داشته‌اند؛ ولی می‌بینیم که در قرآن با بیان داستان‌های پیامبران و برخورد آن‌ها با این ظالمان، شدیداً به نفی و مبارزه با آن‌ها پرداخته است. از این رو درمی‌یابیم که حتی اگر آیه، بر استفاده از قانون جذب و راز هم دلالت داشته باشد، نباید محصول استفاده از این قدرت‌ها، صرف منافع دنیوی و امکانات زیاد مالی و... شود، در حالی که همان کسانی که از این آیات، تفسیری خاص ارائه می‌دهند، افراد را در آن کلاس‌ها به رسیدن به ثروت و منافع و امکانات دنیوی فرامی‌خوانند و آن‌ها را تشویق می‌کنند که این خواسته‌ها را اساس تفکر خود قرار دهند.^۱

ب) اهل بیت علیهم‌السلام که دارای ولایت تکوینی و تأثیرگذار بر طبیعت بودند، به حدّ کفاف از دنیا بسنده کرده‌اند و از آرزوها و آمال دنیوی دوری جسته‌اند.^۲ در این جا باید تأکید کنیم این قانون به نوعی نافی تلاش، تقوا و دیگر سیره‌های ائمه علیهم‌السلام است و به نوعی در تقابل با توسل، تکامل روح و مباحث انسان کامل قرار دارد؛ در حالی که در ادعیه و زیارات در مواردی که آرزو، رغبت، تمنی و... مطرح شده، به همراه این عناصر بوده است.

* فَتَسْجَدُ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ (حجر: ۲۸ - ۳۰). در این آیات اشاره می‌شود که پس از نَفخ روح الهی، دستور سجده بر انسان داده شده است و در آیه ۷۲ سوره احزاب نیز بحث عرضه امانت الهی بر انسان مطرح شده است: «إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ... وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا».

۱. آیاتی که درباره طغیان فرعون و دیگران آمده است و نیز آیاتی که درباره ثروت قرآن بیان می‌فرماید که عده‌ای در حال حرکت قارون در معابر عمومی به ثروت او حسرت می‌خورند؛ شبیه حسرت ثروت که در کلاس‌های قانون جذب مطرح می‌شود.

در آیه ۷۹ سوره قصص بیان می‌شود که قارون با دارایی‌ها و تجملات خود در شهر حرکت می‌کرد و دنیاطلبان آرزو می‌کردند کاش مثل او داشتند و او را انسان دارای بهره فراوان می‌دانستند.

«فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ»
 ۲. در آیه ۲۸ سوره کهف نیز پیامبر را از توجه به زینت‌های دنیوی منع می‌کند: «وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا»
 و نیز امام زمان که جور حکومت جهانی و رفاه عمومی را فراهم می‌آورد زندگی بسیار ساده‌ای دارند و نان جوین و پوشاک خشن دارند.

امام رضا علیه‌السلام فرمود: «و ما لباش القائم الا الغليظ و ما طعامه الا الجشب» (مجلسی، ۱۴۰۳: ج ۵۲، ۳۵۱). البته در این جا منظور آن نیست که زندگی راحت و آسوده تقبیح شود و فقر و نداشتن را تحسین کنیم، بلکه منظور از این استنادات آن است که اگر آیه خلقت خود را تحسین می‌کند، به دلیل عظمت روح است و این عظمت در انسان کامل و خلیفه الله جلوه دارد که انسان‌های کامل هم، این چنین زندگی کرده‌اند و می‌کنند، نه آن‌که شبیه آن‌چه در قانون جذب توصیه می‌شود، در حسرت و آرزو و تصور و خیال امکانات مالی بیشتر به سر ببرند.

۳. اثبات ناپذیری قانون جذب

پذیرش قانون جذب در قلمرو جهان، دشوار است و در این جاست که در اوهام و خرافات فرو می‌غلند. بنابراین باید بپرسیم آیا به راستی انسان هرچه می‌اندیشد و احساس می‌کند را می‌تواند خلق یا جذب کند؟ آیا کائنات و جهان هستی گوش به فرمان ما ایستاده‌اند؟ انسان به تدریج، با افزایش تجربه و کسب دانش و رشد علمی از یک سو و تلاش و پشتکار از سوی دیگر، می‌تواند از امکانات جهان هستی استفاده کند و حتی به پدیده‌هایی که اکنون در تصور کسی نمی‌گنجد، دست یابد. اما این سخن تازه‌ای نیست و بشر همواره با کسب تجربه و خردورزی و دانش‌اندوزی پیشرفت کرده است. در حالی که قانون جذب چیز دیگری می‌گوید؛ ادعا این است که به هر چیز با احساس مثبت بیندیشید و آن را باور و تجسم کنید، دست خواهید یافت. برای پذیرش تأثیرگذاری قانون جذب در جهان، لازم است اثبات شود که قدرت تجسم و احساس انسان بر سایر نیروهای جهان غلبه می‌کند. اما آیا تاکنون این موضوع در آزمایشگاهی اثبات شده است؟ بی‌گمان اندیشه و احساس انسان قدرتمند است و می‌تواند نیروهای الکتریکی را که در سلول‌های عصبی منتقل می‌شوند، کنترل کند؛ اما هیچ‌کدام از این امور که از نظر علمی نیز اثبات شده، به ابعاد گسترده ادعای راز قانون جذب نمی‌رسد.

همان‌طور که در فیلم راز نمایش داده شده است، در کتاب *راز* نیز مردی معرفی می‌شود که تصویر خانه دل‌خواه خود را روی تخته آرزوهایش نصب کرده و هر روز به آن می‌نگریسته و خود را در آن تجسم می‌کرده است. اما پس از سال‌ها وقتی فرزندش پس از اسباب‌کشی، یک جعبه قدیمی را باز می‌کند و عکس‌های آرزوی پدر را می‌بیند و می‌پرسد: این‌ها چیست، پدرش متوجه می‌شود که اکنون در همان خانه آرزوها زندگی می‌کند! به نظر شما کسی که مدت‌ها عکس خانه آرزوهای خود را در برابر چشم قرار داده و به آن نگریسته و با احساسات مثبت، آن را تجسم کرده، وقتی در واقعیت آن خانه را می‌بیند، آرزو و تصوراتش را به یاد نمی‌آورد؟ آیا باید فرزندش عکس‌های چند سال پیش را به او نشان دهد که متوجه شود خانه‌ای که در آن زندگی می‌کند، همان خانه‌ای است که مدت‌ها در فکر خود در آن جا زندگی کرده است؟ این در حالی است که حافظه انسان وقتی با احساسات همراه می‌شود، بسیار قدرتمند عمل می‌کند و خاطرات کوچک و ناچیز با کوچک‌ترین اشاره و نشانه‌ای به یاد می‌آید. بنابراین مثال‌هایی که در فیلم کتاب *راز* مطرح شده، نیاز به تحقیقی بیشتر دارد که درستی‌شان اثبات شود.

از جمله اصول مهمی که دین اسلام بر آن تأکید می‌کند، اندیشه و خردورزی است. قرآن کریم کسانی را که به افکار سست و ظن و گمان عمل می‌کنند، مورد سرزنش قرار می‌دهد (انعام:

۱۱۶). اثبات ناپذیری و غیرعقلانی بودن ادعاهای قانون جذب، پذیرش آن را با آموزه‌های قرآن ناسازگار می‌نماید، مگر زمانی که شواهد علمی و آزمون‌های حساب شده‌ای روی آن صورت گیرد.

۴. ابطال ناپذیری قانون جذب

انسان در دو قلمرو به شناخت و آگاهی دست می‌یابد؛ در حوزه امور مادی و در امور معنوی. اگر در امور مادی دچار بدفهمی شود، به آن خطا می‌گویند و در روند تجربه‌ها و با سعی و خطا می‌تواند آگاهی و شناخت خود را از امور مادی اصلاح کند و توسعه دهد. اما بدفهمی در امور معنوی را خرافات می‌نامند؛ چه در باورها و اندیشه‌های معنوی باشد و چه در اعمال و آیین‌ها. تفاوت خطا در شناخت‌های مادی با خرافات در امور معنوی این است که خرافات معمولاً ابطال‌پذیر نیست و انسان نمی‌تواند با خرافات به آگاهی دست یابد؛ زیرا ایده‌ها و پدیده‌های معنوی به سادگی آزموده نمی‌شوند و نتایج آن‌ها صریح و سریع به دست نمی‌آید. بنابراین کسی که در دام خرافات می‌افتد و آن را می‌پذیرد، به بن‌بستی خودخواسته و خودساخته می‌رسد. از همین جا معلوم می‌شود خرافات به راستی راهزن حقیقت است و پذیرش یک خرافه مانع از درک درست حقیقت می‌شود.

درباره فرضیه راز که می‌گوید: هر کس با اندیشه و احساس مثبت می‌تواند به آرزوهای خود دست یابد، از آن رو که زمانی برای تحقق رویاها مشخص نشده، هیچ‌گاه نمی‌توان این فرضیه را ابطال کرد؛ زیرا تا آخرین لحظه عمر، یک نفر باید منتظر باشد شاید روز بعد، روز رسیدن به آرزویش باشد. بنابراین هنگامی می‌توان این فرضیه را ابطال کرد که یک نفر با اندیشه و احساس مثبت نسبت به آرزویش، ناکام بماند. به این ترتیب برای هیچ کس در این دنیا امکان سعی و خطا و تجربه کردن قانون جذب وجود ندارد؛ زیرا با سعی اول تا پایان عمر باید برود و با مرگش خطای آن کشف می‌شود. بنابراین قانون جذب در طول زندگی خطاپذیر نیست و این که در قانون جذب، برای حد نصاب احساسات مثبت و تجسم خلاق، شاخص و معیاری وجود ندارد. از این رو با پذیرش این قانون، امکان تجربه آن از دست می‌رود و کسی که بخواهد بدون تکیه بر عقل یا وحی و تنها از راه تجربه، درستی آن را دریابد، در بن‌بست علم و آگاهی گرفتار می‌شود.

در کنار این موضوع، مواردی که ما در متون دینی و ادعیه و زیارات مطرح کردیم، هم دارای دلایل عقلی هستند؛ چراکه به قدرت بی‌نهایت الهی متصل‌اند و هم نمونه واقعی تحقق آمال در دوران ظهور در پیش روی ماست و هم تحقق آرزوها مبتنی بر نظام خاص و قیود و شروط و

مصالح معقول است و بدون معیار و تخیلی نیست.

نتیجه گیری

نقاط اشتراک روایات و ادعیه و زیارات و نیز تئوری راز در بحث آرزو عبارت‌اند از اهمیت مثبت‌اندیشی، اعتماد به نفس، توجه و تمرکز بر خواسته‌ها و تحقق انگیزه برای فعالیت و تلاش و نیز اهمیت توکل و اعتماد به قوانین الهی (در شاخه مسلمانان معتقد به راز).
نقاط افتراق نیز از این قرار است که آرزو در دیدگاه اسلامی بر اساس خواست و مصلحت الهی و در طول آن، ولی خدا شکل می‌گیرد و تنها وابسته به اشخاص و آمال شخصی آن‌ها نیست؛ برخلاف این که در تئوری راز، بر فردگرایی در این باره تأکید شده است.

آرزو در متون اسلامی و به‌ویژه مهدوی، تحقق حاکمیت موعود و ظهور امام زمان علیه السلام و کرامت دنیا و آخرت در این راستاست و مجموعه دنیا و آخرت با هم دیده می‌شود، اما در تئوری راز، نوعاً از ثروت و کامیابی دنیوی بحث می‌شود و معنویت نیز در همین راستا تعریف می‌گردد.
تحقق آرزوها در متون دینی، تابع شروط و اقتضائات الهی و مصالح عام است و حالت قطعی و یقینی برای تمام خواسته‌های شخص و مطابق امیال انسان نیست؛ اما در تئوری مذکور، قطعیت، همیشگی و یقینی بودن تحقق عین آرزوها و امیال شخص مورد تأکید قرار می‌گیرد. بنابراین با وجود نکات مثبت و روش‌های مفیدی که از نظر روان‌شناسی در این تئوری‌ها وجود دارد، به دلیل زیربنای اعتقادی مخدوش، تناقضات در عمل و اجرا و نیز نادیده گرفته شدن خواسته‌های اصلی و مهمی همچون معنویات، خواسته‌های آرمانی جامعه موعود و برخی موارد دیگر مانند تفسیر به رأی در متون دینی، نمی‌توان به صورت کلی آن‌ها را پذیرفت.

منابع

- آزمندیان، علیرضا (۱۳۸۸ش)، *تکنولوژی فکر*، تهران، مؤلف.
- آمدی تمیمی، عبدالواحد (۱۳۷۸ش)، *تصنيف غررالحکم ودررالكلم*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- ابن طاووس، سید علی بن موسی (۱۴۱۴ق)، *اقبال الاعمال*، قم، مكتبة الاعلام الاسلامی.
- _____ (۱۴۱۶ق)، *مصباح الزائر*، قم، مؤسسه آل البيت.
- _____ (۱۴۱۸ق)، *البلد الامین والدرع الحصین*، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
- _____ (۱۴۱۱ق)، *مهج الدعوات و منهج العبادات*، قم، دارالذخائر.
- ابن مشهدی، محمد بن جعفر (۱۴۱۹ق)، *المزار الكبير*، قم، جامعه مدرسین.
- امام سجاد علیه السلام، علی بن الحسین (۱۳۹۱ش)، *صحیفه سجادیه*، ترجمه: محمد مهدی رضایی، قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه ها.
- برن، راندا (۱۳۸۶ش)، *راز*، ترجمه: مهدی قراچه داغی، تهران، بیکان.
- جابر، علیرضا (۱۳۹۰ش)، «مفهوم امید و آرزو در قرآن و حدیث با نگاهی به روان شناسی»، *کاوش های دینی*، سال سوم، شماره ۶، ص ۲۱۱-۲۴۶.
- شریف رضی، محمد بن حسین (۱۳۸۴ش)، *نهج البلاغه*، ترجمه: محمد دشتی، قم، مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین علیه السلام.
- شریفی دوست، حمزه (۱۳۹۰ش)، *نیم نگاهی به فرضیه جذب (راز)*، قم، عصر آگاهی.
- _____؛ حمیدرضا مظاهری سیف (۱۳۹۱ش)، *نگاهی متفاوت به قانون جذب*، قم، صهبای یقین.
- صادقی، طاهره (۱۳۹۱ش)، «نقدی بر اندیشه های معنوی آقای آزمندیان»، *مجموعه مقالات پژوهشگران مؤسسه*، قم، مؤسسه بهداشت معنوی.
- صدوق، محمد بن علی (۱۳۹۵ق)، *کمال الدین و تمام النعمه*، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، انتشارات اسلامیة.
- کفعمی، ابراهیم بن علی (۱۴۰۵ق)، *مصباح (جنة الأمان الواقية)*، قم، دارالرضی (زاهدی).
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۳ش)، *الكافی*، تهران، دارالکتب الاسلامیة.
- _____ (۱۴۰۱ق)، *اصول من الکافی*، علی اکبر غفاری، بیروت، دارالتعارف.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق)، *بحار الانوار*، تحقیق: سید حسن موسوی خراسان و سید

- ابراهیم میانجی، بیروت، مؤسسه الوفاء (دار احیاء التراث العربی)، دوم.
- محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۳ش)، دانشنامه امام مهدی علیه السلام بر پایه قرآن، حدیث و تاریخ، با همکاری سید کاظم طباطبایی، ترجمه: عبدالهادی مسعودی، قم، دارالحدیث.
 - مظاهری سیف، حمیدرضا (۱۳۹۰ش)، قانون جذب، قم، عصر آگاهی.
 - مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۲ش)، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
 - نعمانی، محمد بن ابراهیم (بی تا)، الغیبه، قم، انوار المهدی.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی